

8. Fihurnyi, Yu. (2017). *Konsolidatsiia ukrainstva yak vidpovid na vyklykpostkolonialnoidyby: etnokulturni ta natsiievorchiiaspekty* [Ukrainian Consolidation in Responding to the Challenges of the Post-Colonial Age: Ethnocultural and National Creative Aspects]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. № 21. 101. (in Ukrainian).

9. Fihurnyi Yu. (2014). *Ukrainske etnoderzhavonatsiievorennia (XV–XVIII st.) v ukrainoznavchomu vymiri* [Ukrainian ethno-national formation (XV–XVIII centuries) in the context of Ukrainian Studies]. *Monograph and selected works*. 2nd extended. edition, Kyiv, 400. (in Ukrainian).

10. Fihurnyi Yu. (2004). *Istorychni vytoky ukrainskoho lytsarstva: Narysy pro zarozhennia i*

rozvytok kozatskoi tradytsiinoi kultury ta natsionalne viiskove mystetstvo v ukrainoznavchomu vymiri [Historical Origins of Ukrainian Chivalry: Essays on the Origin and Development of Cossack Traditional Culture and National Military Art from the point of view of Ukrainian Studies]. Kyiv: Stylos. 308. (in Ukrainian).

УДК 355.01:321.27(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.6>

Михайло Цюрупа

доктор філософських наук, професор,
кафедра гуманітарних дисциплін,
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ

ORCID: 0000-0003-0464-7939

Email: mvz999@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ РЕФЛЕКСІЇ НАД КОНФЛІКТОГЕННІСТЮ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Анотація. Стаття присвячена соціально-філософському осмисленню проблеми загострення конфліктогенності сучасного українського соціуму, виявленню світоглядних та методологічних засад дослідження процесів виникнення, вирішення та зниження рівня конфліктного протистояння у суспільстві на основі формування громадянської культури миру та толерантності. Історично-філософський екскурс у процес дослідження та експлікації змісту конфлікту показав, що термінами «розбрат», «агона», а подеколи й «війна» характеризувалась боротьба принципово протилежних соціальних позицій. Науковий дискурс конфлікту еволюціонував від розуміння його явищем боротьби майже космічного масштабу до теорії конфлікту як позитивно-функціонального соціального і групового явища. Класичні теорії еліт, які виростили на ґрунті соціології суспільства, наголошували на протилежності станів стабільності та конфліктності, тоді як синтетична метатеорія конфлікту, яку ми вважаємо методологічною основою нашого аналізу, виходить із реконструкції конфліктами необхідної динаміки перехідних станів: війна – перемир'я – конфлікт. Такий підхід дозволяє адекватно оцінити пролонгації конфліктогенності різних сфер українського соціуму. Особливо це стосується конфлікту різних соціально-політичних і громадянських культур Сходу і Заходу країни, конфліктів «неєвропейських емоцій» та конфліктів соціальних інститутів: держави зі структурами активного громадянського суспільства. Знаходження спільного інтересу щодо збереження та сталого розвитку української держави, підвищення рівня громадянської культури мирного співжиття різних етнонаціональних спільнот та їх культур, толерантне ставлення до моментів розрізнення та неспівпадіння ціннісних орієнтацій – самий надійний шлях збереження внутрішнього миру в умовах навіязаної нам «гібридної» війни.

Ключові слова: конфлікт, культура миру, толерантність, теорії конфліктів, реконструкція конфліктогенності українського соціуму

Mykhailo Tsiurupa

Doctor of Sciences in Philosophy,
Professor, Department of Social Sciences,
State University of transport infrastructure, Kyiv

METHODOLOGICAL AND WORLD-VIEW FUNDAMENTALS OF REFLECTION ON CONFLICTOGENITY OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. The article is devoted to the social philosophical comprehension of problem of sharpening conflicts in modern Ukrainian social live, exposure of world view and methodological principles of research of these processes, their origin, decision and

decline of level of conflict opposition in society on the basis forming of civil culture and tolerance. Historical and philosophical digression in the process of research and explications of maintenance of conflict shows, that by terms «discord», agonistic, «line», and sometimes «war» characterize a fight for principles of opposite social positions. Scientific discourse of conflict evolved from understanding of this phenomenon of fight on almost space scale to the theory of conflict as positively functional the social-group phenomenon. The classic theories of elites, which grew on soil of sociology of society, marked opposition of the states of stability and conflict, while the synthetic meta theory of conflict, which we consider methodological basis of our analysis, goes out from a reconstruction the conflicts of necessary dynamics of the transitional states: war – truce – conflict. Such approach allows adequately estimating prolongations of high level of conflict the different spheres of Ukrainian sociality. It especially touches the conflict of different socio-political and civil cultures of East to the West of country, conflicts of the not «guided emotions» and conflicts of social institutes: the states with the structures of active civil society. Finding of general interest in relation to a maintenance and steady development of the Ukrainian state, increase of level of civil culture of peaceful cohabitation of different ethnic and national associations and their cultures, tolerant attitude toward the moments of distinction and non-coincidence of the valued orientations is the most reliable way of keeping the internal peace in the conditions of stuck us «hybrid» war.

Keywords: political and spiritual resistance to the occupation, the legal status of occupation regime, the humanitarian aspect of the existential threat of occupation.

Постановка проблеми. У особливих суспільних станах, таких, як революції, війни, соціальні конфлікти, політичні перевороти та інші суспільні потрясіння, можна зафіксувати непоодинокі спроби мислителів порівняти суперечливий соціокультурний ландшафт країни із складними природними умовами його існування, начебто підтверджуючи єдність Універсуму.

Жан-Поль Марат порівнював революційні події Франції з бурхливим морем на відміну від спокійного плавання корабля держави, іспанський письменник Мігель Делібес (брав участь у громадянській війні спочатку на боці генерала Франко, проте у подальшому «дезертирував із перемоги фашистів») у романі «Кипарис кидає тінь» ставить проблему конфлікту людини з рутинним соціальним оточенням. Шкільний вчитель, забитий негараздами та втомлений турботами, з суботи до понеділка тікає від людей, щоб почати жити духовним життям на природі [1, с. 8]. Зрештою сам письменник пише: «Все життя я шукав якісь усталені цінності та дотепер не знайшов нічого більш вірного, ніж природа». Аналогії Тараса Шевченка українського конфліктного життя із розгніваним Дніпром всім відомі, хоча зрідка актуалізуються у розвідках, бо розглядаються як загальні місця.

Природа може давати приклади умиротворення протиборних сторін, але цього замало, щоб спробувати розв'язати проблему конфліктованості сучасного світу. У наш час, вказував професор Віктор Пазенок у одній із останніх своїх робіт, рельєфно вимальовується ідея Петера Слотердайка щодо болючого відчуття дефіциту філософії у «світі, сповненому кривди, експлуатації, війни». Отже, недостатньо фактологічного (конфлікти є) або описового підходу до суперечливих соціальних явищ за аналогіями мирного співіснування хижаків та «кроликів» у природі. Бо у суспільстві, з одного боку, конфлікти є джерелом руху (Л. Козер), а з іншого – виступають показником динаміки та тертя цілісного соціального механізму.

Актуальність проблеми. Українськими реаліями, як було визнано та встановлено на конференції 24 жовтня 2019 р. в КНУ імені Тараса Шевченка, є постійна пролонгація високого потенціалу конфліктованості соціуму, що ставить

вимогу підійти до вирішення з широких світоглядних та синтетичних наукових позицій. Не сходить з порядку денного повідомлення анонімного автора «Історії Русів»: "Ця країна начеб створена або приречена на руїну од частих навал чужинців, а ще частіших наскоків та січей от народів сусідніх і, зрештою, од ненастанних міжусобиць і побоїщ..." [2, с. 33].

Цю характеристику можна відтепер вважати історичною константою та об'єктивною підставою виникнення соціокультурних конфліктів на терені України, але існує й суб'єктивна сторона. «Людський матеріал» наших предків відрізнявся серед інших народів і племен, із якими вони нерідко змагалися, «свіжою буйністю та стихійним розгоном сил», - писав Іван Крип'якевич, - а тому бувало так, що у збройній боротьбі по суті несвідомо шкоди завдавалось цивільному населенню, поселенням й оточуючому середовищу (природі) разом з ворогами» ... [3].

Конфліктна проблематика виглядає актуальною для України з самих широких геополітичних стратегій у загостренні боротьби між Заходом і Сходом як особливих соціокультурних середовищ, Півднем та Північчю, сільськими регіонами та потужними промисловими зонами, між політичними елітами та популістськими виразниками настроїв мас.

Аналіз досліджень А. Анцупова та А. Шипілова, чії роботи визнані першими в Росії системними спробами вивчення конфліктів, виявив, що конфлікти досліджуються десятком окремих наук: історією, соціологією, філософією, мистецтвознавством, навіть математикою та іншими [4]. Виходячи із вище зазначеного, зробимо припущення, що прийшов час синтетичного знання природи конфліктів на міждисциплінарній основі.

Ступінь розробки проблеми. Майже хрестоматійною у середовищі соціогуманітарних дисциплін стала теза щодо наявності класичних робіт з природи конфліктів на Заході Г. Зімеля, Р. Дарендорфа, Л. Козера, Дж. Рекса та інших. В Україні активно почали розробляти поставлені проблеми А. Гірник, А. Ішмуратов, С. Грушевська, М. Пірен, М. Цюрупа та інші. Цього замало, враховуючи важливість синтетичного, міждисциплінарного підходу та включення, за

американською традицією, даних «current affairs» – поточних справ. Останніми, з нашого погляду, є загрозові конфлікти «некерованих емоцій», конфлікти всередині правлячого класу сучасної Європи та найскладніший у наш бурхливий час – цивілізаційний конфлікт на Сході та Півдні України, загострений до рівня збройної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Як прийнято у філософських розвідках, наприклад, у дотичній до нашої теми роботі Яна Ключевського «Філософія діалогу» [5], історично-філософський екскурс та попередні здобутки передують концептуальному ядру дослідження.

Конфлікт здавна розумівся як невід’ємна характеристика буття. Так, у біблійному переказі від Св. Луки стверджується, що серед ознак кінця світу немає зламу миру і настання епохи конфліктів-війн: «І, як про війни та розрухи почуєте ви, - не лякайтесь, бо перш «статись належить тому. Але це не кінець ще» [6, 21.9]. А далі, начебто спеціально для українців, Євангеліст втішає: «бо дам Я вам мову і мудрість, що не зможуть противитись чи суперечити їм всі противники ваші» [6, 21.15].

Давня філософська традиція імплікації змісту конфлікту засвідчила, що його сутнісна характеристика позначалась специфічним терміном «стан загальної ворожості», який у епоху античності називався «розбратом». Для Емпедокла це протилежність Любові, яка зветься Ненавистю, та Аресом (*Бог війни – примітка наша*). Для Геракліта з Ефесу боротьба протилежних тенденцій вічна, вона віддзеркалює непримиренність полярно спрямованих сил космічного масштабу. Із деяких фрагментів його творів, що залишились, слідувало: «ту з протилежностей, яка призводить до виникнення (космосу), називають війною і розбратом, а ту, яка до згоряння, - згодою і миром» [7, с. 533].

Геракліту заперечував відомий історик Геродот, за яким конфлікти у суспільстві знімались розумінням людьми небезпек міжособних чвар. Він стверджував, що «ніхто не настільки безрозсудний, щоб надавати перевагу війні перед миром». У подальшому Епікур почне розвивати цю думку і вкаже, що самі руйнівні наслідки конфліктів між спільнотами мимоволі примусять жити в умовах миру. Отже, можна було б очікувати проявів «здорового глузду» примирення, однак у реальному житті цього не трапляється.

Дотримуючись принципу єдності історичного та логічного, визнаємо, що 53 фрагмент Геракліта «Війна батько та цар усьому...» не дарма привернув увагу філософа екзистенційного напрямку Мартіна Гайдеггера. Той був підданий суворій критиці за співпрацю із нацистським режимом і не розпізнав антигуманну сутність фашизму, але намагався виявити динамізм у суспільній боротьбі. Німецький мислитель окремою главою твору «Геракліт» розглянув тлумачення розбрату, яке у античного мудреця мало надлюдський характер опозицій, тому

він повертається до «людяного» визначення конфлікту через «протиборство».

Отже, соціум виступає ареною «агони» – протиборства, розбрату, боротьби протилежно спрямованих сил, уособлених людьми, верствами, націями, народами.

За Аристотелем джерело конфліктів – у відмінностях між людьми, головним є порушення справедливості у розподілі власності та почестей, хоча конфліктне зіткнення водночас примушує змінюватись і ставати більш справедливим і поміркованим. Знаменитий мислитель писав: "Певно і всякого роду відмінність породжує розбрат. Може бути, найсильніше чвари ці зумовлює відмінність між добродієністю та розбещеністю, між багатством та бідністю, а потім йдуть і інші більш-менш вагомі причини" [7, с. 533].

Конфлікти у владних колах викликались жадобою до поживи посадових осіб. Якщо ці чинники вважались Аристотелем природними, то інші причини конфліктності несли на собі явне відбиття суб’єктивності – зверхність, ненависть, непомірне самопіднесення, а також необережне ставлення до інших, дрібні приниження, незбіг характерів [7, с. 530]. Висловлювання класика тому і є класичним, що має змістовну аналогію із соціально-політичними конфліктами владних структур в нашій країні.

Розмаїття конфліктів спонукає до пошуку єдиного: якщо у світі матеріальному це статичні першооснови, то динамічне явище соціальної взаємодії, яке розгортається від розрізнення позицій до повномасштабного конфлікту, повинне б мати іншу природу (першооснову). Включно до доби Модерну, першооснова, яка пов’язує конфлікти проявом загострення боротьби протилежних сил до крайнього ступеню, визначається як агон.

Відзначимо поступову зміну наукового дискурсу конфлікту: від всезагального стану ворожнечі із негативними наслідками для людства (конфлікт слід гасити швидше за пожежу) до більш конкретного ставлення в залежності від типу конфлікту. На одному краю діапазону підходив опинилась гераклітівська теза: «Все відбувається через боротьбу і протилежності», а на протилежному кінці повідомлення Герберта Зінна з «Народної історії США: з 1492 року до наших днів» щодо повної відсутності соціальних конфліктів у туземних народів Америки [8].

Зростання чисельності соціальних та побутових, воєнно-політичних, кроскультурних, міжнародних, внутрішньо-особистісних конфліктів, у тому числі й тих, які ще не піддаються класифікації, легкість їх виникнення та складність замирення стало ще однією ознакою і проблемою сьогодення.

В українському соціумі названі конфлікти начебто сконцентрувались у одній точці та постають як цивілізаційний, етнонаціональний, кроскультурний, конфлікт поколінь, конфлікт правлячих еліт, не кажучи вже про тривалий збройний конфлікт на Донбасі. Таке різноманіття типів, видів, динаміки

конфліктів спонукає нас продовжувати за грецькою традицією шукати єдине, тобто саме те, чому присвячує себе філософія.

Перш за все, конфлікти не відносяться до тих соціальних явищ, в регуляції яких можна користуватись правилами примирення на основі здорового глузду – цього "генія людства" (Гете). На рівні побутовому, спорідненому зі здоровим глуздом, конфлікт мислиться як «непорозуміння», суперечка, тертя тощо. У такому разі, як доречно стверджує один із «раціоналістів» в середовищі авторів театру абсурду, іспанський мислитель Ф. Аррабаль, щоб припинити війни, було б достатньо, щоб солдати своїх армій сказали, як і вояки протилежних армій, що ми не бажаємо воювати [9, с. 239].

Здоровий глузд примирення не є всемогутнім, адже контрагентами у цій сфері виступають люди з різним життєвим досвідом, усталеними ціннісними установками та соціокультурними вимірами взаємин, деякі з них очолюють соціальні інституції та держави. Часто-густо конфліктуючі сторони не бажають не тільки поступитись принципами, а взагалі поступитись будь-чим, що зумовлює непримиренність і протилежність їхніх позицій, що сприяє затвердженню незгоди, розколу суспільств. Колумніст «Нью Йорк Тамйс» Віктор Хансен писав, що Д. Трамп «веде культурну війну» проти лібералів.

Сучасні теорії конфліктів дозволили виявити наступні характеристики: згідно із вченням Г. Зімеля конфлікт постає універсальним соціальним явищем, яке надає гармонічності у стосунках між групами чи прошарками всіх суспільств. Гармонія у суспільстві неможлива, бо за таких умов суспільство буде нежиттєздатним.

У випадку двостороннього конфлікту взаємодія сторін є більш жорсткою та прямолінійною, але введення третьої сторони відкриває можливість для багатопланових відносин, зокрема, для формування тимчасових об'єднань (коаліцій), становлення групової солідарності. Можливо, складний воєнно-політичний, етнонаціональний конфлікт у Сирії таки вдасться врегулювати принаймні чотирма сторонами: урядовими силами Б. Асада, Туреччиною, США, РФ.

Як вказує Зімел, боротьба згуртовує членів конфліктуючих сторін, а конфлікти можуть виникати під каталізуючим впливом соціальної групи чи навіть держави, яким конфлікт представляється доцільним.

Американський конфліктолог Л. Козер відзначив, що конфлікт не є соціальною патологією, а навпаки – забезпечує стабільність соціальних систем. Він стверджував, що у будь-якій соціальній системі можна виявити відсутність рівноваги, внутрішню напруженість, нереалізовані конфліктні інтереси, які у суспільствах із гнучкою, еластичною структурою породжують зміни, що, у свою чергу, підвищують адаптивні можливості системи до несприятливих зовнішніх умов та сприяють інтеграції членів соціального організму.

Гнучка соціальна система володіє механізмом об'єднання сторін, які до того були ізольованими та апатичними, що припускає можливість уникнути внутрішньої нестабільності. Суспільства з негнучкою, жорсткою системою прагнуть всіляко придушити конфлікти, а саме це й підсилює небезпеку соціальних потрясінь. Тому тоталітарні режими та країни з їхніми наслідками схильні до жорстких конфліктних потрясінь. Нещодавно виповнилось 25 років виникнення, мабуть, найбільш жорстокого міжетнічного конфлікту в Руанді між культурами тутсі і хуту, в якому за 100 днів загинуло більше 1 мільйона осіб. Із закликами «рубати високі» дерева (плем'я тутсі дійсно вище за інший етнос) на радіо «1000 пагорбів» - природна назва-символ Руанди – виступали військові, журналісти, інтелектуали, навіть священники.

Для каналізації (тобто спрямування суспільної дії) громадського незадоволення сучасні демократичні суспільства використовують соціальні інститути, які виконують роль "запобіжних клапанів для випуску пару". Гострота конфліктів і є одним із показників гнучкості чи жорсткості системи, тобто свідчить про необхідність змін останньої.

Позитивні функції конфліктного протиборства, згідно з теорією функціонально-позитивного конфлікту, полягали у тому, що конфлікт розряджав напружені стосунки і надавав вихід негативним емоціям, зберігав основні функціональні зв'язки між конфліктуючими сторонами. Вони краще пізнавали себе та одна одну, це була "тестуюча" функція конфлікту, тобто перевірки внутрішнього світу людей.

Для конструктивного завершення конфлікту важливою вважалась наявність прийнятих правил, які дозволять взаємне визнання протиборчих сил. Якщо ці правила є справедливими для обох сторін, то конфлікт постає видом змагальної гри, а виграв є очевидним для переможця й переможеного. До таких правил віднесено:

1. Визнання наявності конфлікту та сприяння формальному виявленню. Для цього мають бути створені соціальні, технічні і політичні умови, зокрема, свобода об'єднань громадян та свобода волевиявлення.

2. Досягати певного рівня організованості конфлікту. Чим більш організовані конфліктуючі сторони, тим легше їм досягти угоди та виконувати досягнуті контракти.

3. Контрагентам важливо чітко сформулювати свою позицію, чим дифузнішими, тобто не достатньо вираженими, не концентрованими є протилежні інтереси, тим малоймовірнішим варіантом є досягнення згоди.

Методологічним орієнтиром у рефлексії над природою соціокультурних конфліктів в Україні ми обрали теорію англійського соціолога Джона Рекса, яка вперше була висвітлена в роботі «Соціальний конфлікт» (1981). Для нього конфліктологія стає метатеорією осмислення динаміки суспільства. Якщо майже у всіх попередніх вчених конфлікт

породжується або суб'єктом, його вчинками чи намірами, або об'єктивним станом речей, то у даному випадку конфлікт "реконструює" реальність, тобто відтворює всі її складнощі та суперечності. Тому існують не конфлікти всередині суспільства чи спільноти, а актуалізується один із перехідних суспільних станів: революція, конфлікт, перемир'я. Дж. Рекс на власному досвіді конфліктного життя соціуму у Південній Африці, участі у другій світовій війні дійшов висновку щодо створення не «теорії соціального порядку», а «чистої теорії конфлікту». Цей термін ми розуміємо, як диференціацію конфліктології від соціології. Соціальні зміни, що закріплюють певні соціальні стани, це результат серії конфліктів.

Отже, представлена Дж. Рексом конфліктологія виступає *метатеорією* – тією теорією, що спрямовує на дослідження реалії суспільства інші теорії і тим сприяє зниженню фактичного рівня конфліктогенності.

Після «Революції Гідності» 2014 року українське суспільство зіштовхнулось із локальним збройним конфліктом на Сході. Надалі виснажене боротьбою суспільство перестало війну вважати першорядною загрозою. За повідомленням «The Economist» 2019 року ця загроза лише п'ята по значущості екзистенційна загроза, тому спостерігаємо перехід до «перемир'я». Одним із шляхів зменшення конфліктного збройного протистояння є суворе дотримання гуманних норм міжнародного гуманітарного права, тим паче, що існує давня українська гуманітарна спадщина [10]. Це про неї нагадав Володимир Короленко у буремні революційні роки на Полтавщині: сила завжди поєднується із людяністю та великодушністю [11, с. 113].

Сучасне українське суспільство постійно тримається на взаємодії конфліктуючих контрагентів, тому повний консенсус між протиборчими сторонами принципово неможливий. Згідно результатів моніторингу "Рівень національної дистанційованості громадян України" Інституту соціології НАН України, проведеному у 2012 році, незадовго до революційних подій грудня 2013 року, лише 12% респондентів оцінювали ситуацію в Україні як спокійну, а більше 60% – як напружену і конфліктну. Конфліктами в Україні, у нашій інтерпретації теорії Дж. Рекса, є устремління та дії однієї протиборчої сторони всупереч існуючому спротиву іншій.

Якщо конфлікти стають первинними у осягненні соціальної дійсності, то кроскультурний його тип показує відмінності у цінностях, пріоритетах, уподобаннях жителів Сходу, Заходу, Півдня, які й репрезентують сторони агону - розбрату - боротьби. Вони впливають із відповідного стану політичної та громадянської культури. Культурна опозиція (глибока відмінність) культур Сходу та Заходу досі вважається принциповою, як зауважив авторитетний знавець цих культур Редьярд Кіплінг, «Схід є Схід, а Захід є Захід». Так, наприклад, С. Гантінгтон у знаменитій

роботі «Зіткнення цивілізацій» стверджує, що міжцивілізаційний конфлікт є таким, що визначає майбутні зіткнення різних націй, народностей, культур у планетарному масштабі.

Авторитетний знавець у галузі культурних відмінностей народів Р.Д. Льюїс вказує, що небагато знайдеться країн як у Європі, так і у всьому світі, де б люди в душі не вважали себе розумнішими, кращими, чи принаймні, нормальнішими за інших. Відповідно, якщо кожна культура вважає себе нормальною, то інші культури постають вже як не такі. Тому, писав Махатма Ганді, народи часто страждають від "гордині переваг одних людей над іншими". Ці думки можна трансформувати у регіональні відмінності громадян країни. І не варто їх постійно реанімувати.

Отже, нам слід прийняти до уваги непереборний факт щодо певного протистояння цінностей, культур, підходів, визначення перспектив розвитку у регіональному масштабі України. Активна частина громадянського суспільства сприймає будь-які державні інституції, за визначенням Ж.-П. Сартра, «репресивними силовими структурами», тому протистоїть їм з активних самодіяльних громадянських позицій.

Знаходження спільного інтересу щодо збереження та сталого розвитку української держави, підвищення рівня громадянської культури мирного співжиття різних етнонаціональних спільнот та їхніх культур, толерантне ставлення до моментів розрізнення та неспівпадіння ціннісних орієнтацій – найнадійніший шлях збереження внутрішнього миру в умовах нав'язаної нам «гібридної» війни.

Таким чином, аналіз наукових поглядів на вирішення проблем конфліктності з давніх давен, а також вивчення сукупності практичних знань з цього приводу показав, що в історії людства конфлікти, як форма прояву життєвої боротьби - агони, були явищем майже повсякденним. Із часом змінювались умови життя, від яких залежали зміст і форми прояву конфліктів, різнились економічні та соціальні наслідки конфліктів. Не залишались незмінними і відношення до конфліктів представників суспільної думки. Але ідеї боротьби і досягнення згоди, пошук шляхів безконфліктного спілкування залишались розрізненими, розкиданими у різних галузях знання.

З'являється необхідність метатеорії, бо актуальною залишається проблема «інтегрованого розмаїття» різних націй та культур, які мають можливість жити в мирі та злагоді в Україні, в гармонізації міжнаціональних відносин, інтеграції різних етнічних груп у поліетнічне співтовариство з метою збереження їхньої культурної самобутності та підтримки внутрішньої цілісності України.

1. Делибес М. Тень над кипарисом. *Избранные произведения*. М.: Прогресс, 1975.

2. Історія Русів / Пер. І. Драча. К., 1991.

3. Крип'якевич І.П. Історія України. Львів: Світ, 1990.

4. Анцупов А.Я., Шпилов А.И. Конфликтология. М.: ЮНИТИ, 1999.
5. Біблія. Книги Старого та Нового заповіту.
6. Гераклит. Фрагменти. *Материалисты Древней Греции*. М., 1955.
7. Аристотель. Политика. *Сочинения в четырех томах*. Т.4. М.: Мысль, 1983.
8. Зинн Г. Народная история США: с 1452 года до наших дней. М., 2005.
9. Славоміра Грушевська. Конфлікт: етико-психологічний аналіз. К.: Науковий світ, 2000.
10. Дяченко В.І. Міжнародне гуманітарне право для прокурора. *Посібник*. К.: Академія Генеральної прокуратури України. 2019.
11. Негретов П.И. В.Г. Короленко. Летопись жизни и творчества 1917-1921. М.: Книга, 1990.
12. Цюрупа М.В. Основы конфликтологии та теорії переговорів. – К.: Кондор, 2009. – 192 с.

References

1. Delybes M. (1975). *Ten nad kyparysom*. [Shade over cypress]. *Yzbrannye proyzvedeniya / Per. s ispanskoho*. М.: Prohress. (in Russian).
2. *Istoriia Rusiv* (1991). [The history of the Rus] / Per. I. Dracha. K. (in Ukrainian).
3. Крypiakevych I.P. (1990). *Istoriia Ukrainy* [The history of the Ukraine]. Lviv: Svit. (in Ukrainian).
4. Antsupov A.Ia., Shypylov A.Y. (1999). *Konflyktolohyia* [The Conflictology]. М.: YuNYTY. (in Russian).
5. *Bibliia. Knyhy Staroho ta Novoho zapovitu*. [The Bible. Books of the Old and New Testaments]. (in Ukrainian).

6. Heraklyt (1955). *Frahmenty [Fragmentary]. Materyalysty Drevnei Hretsyy*. М. (in Russian).
7. Arystotel (1983). *Polytyka*. [The Politic]. *Sochyneniya v chetyurekh tomakh*. Т.4. М.: Myysl. (in Russian).
8. Zynn H. (2006). *Narodnaia ystoriya SShA: s 1452 hoda do nashykh dnei*. [A People's History of the United States: 1492 - present day] / Per. s anhl. М. (in Russian).
9. Slavomira Hrushevska (2000). *Konflikt: etyko-psykholohichnyi analiz* [Conflict: ethical and psychological analysis]. К.: Naukovyi svit. (in Ukrainian).
10. Diachenko V.I. (2019). *Mizhnarodne humanitarne pravo dlia prokurora. Posibnyk* [International humanitarian law for the prosecutor. Manual]. К.: Akademiia Heneralnoi prokuratury Ukrainy. (in Ukrainian).
11. Nehretov P.Y. (1990). *V.H. Korolenko. Letopys zhyzny y tvorchestva 1917-1921*. [V.N. Korolenko. Chronicle of life and creativity]. М.: Knyha. (in Russian).
12. Tsiurupa M.V. (2009). *Osnovy konfliktolohii ta teorii perehovoriv* [Fundamentals of Conflict and Negotiation Theory]. К.: Kondor, 192 s. (in Ukrainian).